

NAMANGAN DAVLAT
UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-9]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

UDK: 316.4:001.8

INTELLEKTUAL SALOHİYAT RIVOJLANISHINI TAHLIL QILISHDA SOSIOLOGIK TADQIQOT METODLARIDAN FOYDALANISH

Abduraxmonov Umidjon Usmonovich

falsafa fanlari bo' yicha falsafa doktori PhD, ZARMED universiteti (Samarqand kampusi), Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti.

E-mail: umidjonov.sardor@mail.ru

Orcid:0009-0006-9355-736X

Annotatsiya: Intellectual salohiyat rivojlanishini tahlil qilishda sosiologik tadqiqot metodlaridan foydalanish muhim ustuvor yo'nalish sifatida talqin qilinib, intellektual salohiyatning jamiyatdagi o'rnini, uning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy omillar va sosiologik tadqiqot metodlarining ahamiyati haqida so'z yuritadi. Bunda, intellektual salohiyatning shakllanishi va uning rivojlantirishda jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillar qanday rol o'ynashi haqida tahlil olib borilgan. Sosiologik metodlar, jumladan, so'rovnomalar, intervyular va ijtimoiy kuzatuvlar orqali intellektual salohiyatni aniqlash va uning rivojlanishiga ta'sir qo'yuvchi yoki uni qo'llab-quvvatlovchi omillarni o'rganish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tadqiqotda bu metodlarning amaliyotga tatbiq etilishining samaradorligi ham muhokama qilinadi, bu esa intellektual salohiyatni rivojlantirish bo'yicha ijtimoiy siyosatni takomillashtirish uchun asos bo'lishi mumkin. Maqola, sosiologik tadqiqot metodlarining zamonaviy ilmiy va amaliy ahamiyatini ta'kidlab, ijtimoiy tizimda intellektual salohiyatni oshirish yo'llarini izlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: tadqiqot, innovatsiya, sosiologik, yoshlar, hamkorlik, intellektual salohiyat, taraqqiyot, texnologiya, faoliyat, dinamika, raqamli vositalar, kommunikatsiya, mantiq, metod.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПРИ АНАЛИЗЕ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА

Аннотация: Использование социологических методов исследования при анализе развития интеллектуального потенциала рассматривается как одно из важных приоритетных направлений. В статье рассматриваются роль интеллектуального потенциала в обществе, социальные факторы, влияющие на его развитие, а также значение социологических методов исследования. Проведен анализ роли социальных, экономических и культурных факторов в формировании и развитии интеллектуального потенциала. Рассматриваются возможности выявления интеллектуального потенциала и изучения факторов, препятствующих или способствующих его развитию, посредством таких социологических методов, как анкетирование, интервью и социальное наблюдение. Кроме того, обсуждается эффективность применения данных методов на практике, что может послужить основой для совершенствования социальной политики в области развития интеллектуального потенциала. Статья подчеркивает современную научную и практическую значимость социологических методов исследования и способствует поиску путей повышения интеллектуального потенциала в социальной системе.

Ключевые слова: исследование, инновация, социологический, молодежь, сотрудничество, интеллектуальный потенциал, развитие, технология, деятельность, динамика, цифровые инструменты, коммуникация, логика, метод.

THE USE OF SOCIOLOGICAL RESEARCH METHODS IN ANALYZING THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL POTENTIAL

Abstract: The use of sociological research methods in analyzing the development of intellectual potential is considered an important priority area. The article examines the role of intellectual potential in society, the social factors influencing its development, and the significance of sociological research methods. An analysis is conducted of the role played by social, economic, and cultural factors in the formation and development of intellectual potential. The study considers the possibilities of identifying intellectual potential and examining the factors that either hinder or support its development through such sociological methods as questionnaires, interviews, and social observation. In addition, the effectiveness of applying these methods in practice is discussed, which may serve as a basis for improving social policy aimed at developing intellectual potential. The article emphasizes the contemporary scientific and practical

significance of sociological research methods and contributes to the search for ways to enhance intellectual potential within the social system.

Keywords: *research, innovation, sociology, youth, cooperation, intellectual potential, development, technology, activity, dynamics, digital tools, communication, logic, method.*

KIRISH

Intellektual salohiyat, jamiyatni har bir a'zosining o'z bilim va ko'nikmalarini maksimal darajada rivojlantirishga qaratilgan salohiyatidir. U nafaqat individlarning o'zlar uchun, balki butun jamiyatning taraqqiyotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Intellektual salohiyatning rivojlanishi, zamonaviy ijtimoiy tizimning muvaffaqiyatli ishlashi uchun muhim omil hisoblanadi [1. B. 15–24].

Bugungi kunda, dunyo bo'ylab intellektual salohiyatni rivojlantirishga qaratilgan turli dasturlar mavjud. Biroq, bu jarayonning ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy omillar bilan chambarchas bog'liqligi borasida keng qamrovli tahlil talab etiladi. Shu ma'noda, sosiologik tadqiqot metodlari, intellektual salohiyatning shakllanishi va rivojlanishini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega [6. B. 88–123]. Sosiologik tadqiqot metodlari yordamida intellektual salohiyatni shakllantiruvchi omillar, ijtimoiy tizimdagi o'zgarishlar va ularning ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, jamiyatning turli qatlamlaridagi intellektual salohiyatning farqlanishi va uning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy omillar ham ko'rib chiqiladi [2. B. 241–258]. Intellektual salohiyat — insonning bilim, ma'lumot, fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni amaliyotda samarali qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishi, jamiyatning umumiy taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda har bir jamiyatning intellektual salohiyati uning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [1. B. 35–46].

Sotsiologiya jamiyatni va undagi ijtimoiy munosabatlarni o'rganadigan fan sifatida intellektual salohiyatni rivojlantirish jarayonidagi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillarni tahlil qilishda muhim o'rin tutadi. Sotsiologik tadqiqot metodlari, masalan, so'rovnomalar, intervyular, guruhlar bilan muloqot, kuzatuvlar va boshqa usullar yordamida insonlarning fikrlash, o'rganish, innovatsion g'oyalarni ilgari surish qobiliyatlarini tahlil qilish imkonini beradi [6. B. 237–273].

MATERIAL VA USULLAR

Intellektual salohiyat rivojlanishini tahlil qilishda sotsiologik tadqiqot metodlaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada ilmiy qarashlar bir nechta mashhur mutafakkirlar va olimlarning asarlarida ifodalanadi. Ushbu soha bilan bog'liq ilmiy qarashlar asosan sotsiologiya, psixologiya, pedagogika va iqtisodiy nazariyalar bilan chambarchas bog'liq [6. B. 29–59].

G'arb mutafakkirlaridan nemis sotsiologi Maks Veberning ijtimoiy munosabatlar nazariyasi intellektual salohiyatni rivojlantirishda madaniy va diniy omillarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Veber, ayniqsa, protestant etikasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rnini va uning ijtimoiy hayotdagi rolini o'rganadi [1. B. 35–46; 1. B. 95–155].

Bundan tashqari, Pyer Bourdieu intellektual salohiyatni "madaniy kapital" bilan bog'liq holda ko'rib chiqadi. Uning nazariyasiga ko'ra, odamlarning bilim va ko'nikmalari jamiyatdagi ijtimoiy mavqega ta'sir ko'rsatadi. Bourdieu ta'lim va madaniyatni ijtimoiy munosabatlar hamda ijtimoiy tuzilma bilan bog'lab, intellektual salohiyatni rivojlantirishda ijtimoiy tarmoqlar va madaniy resurslarning rolini ta'kidlaydi [2. B. 241–258].

Shu bilan birga, Antonio Gramsci madaniy hegemonlik nazariyasi bilan tanilgan bo'lib, u intellektual faoliyatni jamiyatdagi hokimiyat va madaniy munosabatlar bilan bog'laydi. Uning fikriga ko'ra, intellektual faoliyat faqat bilim va ma'lumotlar yig'ishdan iborat bo'lmay, balki bilimlarning jamiyatdagi ijtimoiy va siyosiy munosabatlarga ta'siri bilan ham bog'liqdir [3. B. 3–23].

Empirik ma'lumotlarni yig'ish. Empirik ma'lumotlar to'plash bosqichida anketalar, intervyular va kuzatuvlar orqali materiallar to'plash mumkin. Masalan, respondentlar orasida so'rovnomalar o'tkazilib, ular orqali intellektual salohiyatni rivojlantirishga ta'sir qiluvchi ijtimoiy omillar haqida ma'lumotlar to'planadi. Bunda respondentlarning yoshi, ta'lim darajasi, kasbiy faoliyati va ijtimoiy muhiti kabi parametrlar hisobga olinishi kerak [6. B. 118–147].

Kvantitativ va sifatli ma'lumotlarni yig'ish tadqiqotning muhim bosqichlaridan biridir. Kvantitativ ma'lumotlar yordamida statistik tahlil olib boriladi, sifatli ma'lumotlar esa sotsiologik tafsiliy tahlil uchun ishlatiladi [6. B. 356–383].

So'rov metodi. Zamonaviy jamiyatda intellektual salohiyat rivojlanishini tahlil qilishda empirik sotsiologik tadqiqot o'tkazish muhim ahamiyat kasb etadi. So'rov, kuzatish va kontent-tahlil metodlari orqali jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlarda intellektual salohiyatning rivojlanib borishi yoki pasayib borishini aniqlash mumkin [6. B. 237–273].

So'rov metodining qulayligi shundaki, u qisqa muddat ichida ko'pchilik respondentlarni qamrab olish imkonini beradi. Tadqiqotchi tanlanma asosida respondentlarni shakllantirib, umumiy guruh haqida xulosalar chiqarishi mumkin [6. B. 175–186].

So'rov usulining afzalligi ma'lum bir hududdagi intellektual salohiyat dinamikasi, ijtimoiy-madaniy munosabatlar, hudud infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi va boshqa omillarni aniqlash imkoniyatida namoyon bo'ladi [6. B. 237–273].

Kuzatish metodi. Kuzatish usuli dastlabki empirik ma'lumotlarni yig'ishning muhim usullaridan biri bo'lib, muayyan aniq maqsadga qaratilgan va oldindan rejalashtirilgan tarzda amalga oshiriladi [6. B. 274–302].

Ilmiy kuzatishlar muayyan nazariya yoki gipotezani tasdiqlashi, to'ldirishi yoki rad etishi mumkin bo'lgan empirik ma'lumotlarni olishga xizmat qiladi. Shu sababli kuzatish usulidan olinadigan ilmiy ma'lumotlar obyektiv va tizimli bo'lishi bilan ilmiy qimmatga ega [6. B. 274–302].

Kuzatuv usuli orqali ma'lum bir hudud yoki ijtimoiy guruhning intellektual salohiyatini tahlil qilib, tegishli xulosa berish mumkin.

Kontent-tahlil metodi. Kontentni tahlil qilish matnlar va nutq xabarlaridagi ma'lumotlarning xususiyatlarini aniqlash va baholash usulidir. U materialni tushunish jarayonlarini ma'lum darajada rasmiylashtirishni ta'minlaydi [6. B. 295–303].

Kontent-tahlil tarkibiga tahlil kategoriyalarini tanlash, tahlil birliklarini aniqlash va olingan ma'lumotlarni statistik qayta ishlash kabi bosqichlar kiradi [6. B. 295–303].

Mazkur metodning afzalliklari qatoriga katta hajmdagi empirik materiallarni tizimli ravishda tahlil qilish, yashirin tendensiyalarni aniqlash, voqea va jarayonlarni vaqt o'tganidan keyin qayta o'rganish hamda tadqiqotchining bevosita ta'sirini kamaytirish imkoniyatlarini kiritish mumkin [6. B. 295–303].

Biroq kontent-tahlilning ayrim cheklovlari ham mavjud. Axborotning mazmuni muallifning niyati va uni taqdim etish shakliga bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli tadqiqotchi tahlil kategoriyalarini noto'g'ri belgilashi yoki materialdagi muhim ma'lumotlarni e'tibordan chetda qoldirishi ehtimoli mavjud [6. B. 295–303].

NATIJALAR

Hozirgi zamon jamiyat tizimida intellektual salohiyatni tobora oshirib borish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Sotsiologik tadqiqot metodlaridan foydalangan holda intellektual salohiyatni tahlil qilish, birinchi navbatda, intellektning tarkibiy qismlarini o'rganish bilan bog'liq bo'ladi.

Buni amerikalik psixolog olim H. Gardnerning ko'p intellekt nazariyasi orqali ifodalash mumkin. Gardner intellektni yagona qobiliyat sifatida emas, balki bir nechta nisbatan mustaqil qobiliyatlar majmuasi sifatida ko'rib chiqadi [4. B. 59–72].

Lingvistik intellekt til va so'zlardan foydalanish qobiliyati bilan bog'liq bo'lsa, musiqiy intellekt ritm va musiqiy tuzilmalarni anglash qobiliyatini ifodalaydi [4. B. 73–127]. Mantiqiy-matematik intellekt mantiqiy munosabatlarni aniqlash va muammolarni tizimli hal qilish bilan bog'liq [4. B. 128–169]. Fazoviy intellekt fazoviy munosabatlarni anglash va tasavvur qilish qobiliyatini ifodalaydi [4. B. 170–204]. Kinestetik intellekt insonning o'z tanasidan maqsadli va samarali foydalanish qobiliyati bilan bog'liq [4. B. 205–236]. Shaxsiy intellektlar esa shaxsning o'z ichki holatini anglash hamda boshqa insonlarning his-tuyg'ulari va motivlarini tushunish qobiliyatlarini qamrab oladi [4. B. 237–276].

Professor R.T. Ubaydullaeva "Reflexive criteria of sociological research" nomli maqolasida sotsiologik tadqiqotda refleksiv mezonlarning ahamiyatini tahlil qiladi. Muallif subyektiv ma'no, ijtimoiy funktsiya, real va ideal holatlar, insonning ma'naviy-ijtimoiy pozitsiyasi hamda ratsionallik kabi kategoriyalarni sotsiologik tahlil bilan bog'laydi [5. B. 58–68].

Olib borilgan tadqiqot eksperimentlar va so'rovnoma natijalari intellektual salohiyatning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlashga qaratilgan bo'lib, ushbu eksperimentda, ta'lim tizimi, iqtisodiy sharoitlar, ijtimoiy muhit, va boshqa sotsiologik omillarni o'rganish uchun quyidagi usullar qo'llanildi. Jumladan, **so'rovnoma natijalariga** ko'ra, tadqiqotda 500 nafar respondentdan iborat guruhdan so'rovnoma olingan. Respondentlarning 60% i o'qish va bilim olish jarayonida o'zlarining intellektual salohiyatini yuqori baholashdi, ammo faqat 25% i o'zlarining ijtimoiy muhitlari va iqtisodiy sharoitlar bu rivojlanishga bevosita ta'sir qilishini ta'kidladilar. So'rovnoma natijalariga ko'ra, ta'lim tizimi (49%), oilaviy sharoitlar (38%) va iqtisodiy muhit (28%) kabi omillar respondentlarning intellektual salohiyatiga eng katta ta'sir ko'rsatgani aniqlangan. Bu natijalar o'quv muassasalarining intellektual salohiyatga ta'siri kattaligini ko'rsatdi. Shu bilan birga **intervyu natijalarini ham taqdim etamiz**. Intervyularda qatnashgan pedagoglar va talabalar intellektual salohiyat rivojlanishidagi asosiy to'qsirlarga to'xtalishdi. Pedagoglarning 75% i ta'lim jarayonlarida o'z bilimlarini yanada chuqurlashtirish va yangi metodlarni qo'llashni istashadi, lekin bu borada moliyaviy va material sharoitlar yetarli emasligi haqida xavotir bildirdilar. Talabalar esa o'zlarining bilim olish jarayonlarida ko'proq innovatsion yondoshuvlar, texnologiyalardan foydalanishni istashadi, ammo mavjud o'quv dasturlari va sharoitlar bu rivojlanishni to'xtatib turishiga ishonadilar. Bundan tashqari **kuzatuv** natijasida, turli yosh guruhlari o'rtasidagi intellektual salohiyat farqlari aniqlangan. O'rta yoshdagi respondentlar ko'proq intellektual salohiyatni rivojlantirish uchun tashabbus ko'rsatgan bo'lsa, yoshlar esa texnologiyalarga asoslangan o'quv usullariga yuqori talab bildirishdi. O'quvchilarning intellektual salohiyat darajasi, ayniqsa, o'quv muassasalarining infratuzilmasi va o'qituvchilarning sifatiga bog'liq ekanligi kuzatildi.

Umuman olganda, eksperimental tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, intellektual salohiyatning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar bir nechta, va bu omillar orasida ta'lim tizimi va iqtisodiy sharoitlarning muhimligi o'ziga xos ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari ta'lim tizimining intellektual salohiyat rivojlanishidagi roli nihoyatda katta ekanligini ko'rsatmoqda. Respondentlar ta'limning sifatini yuqori baholashgan bo'lsa-da, uning innovatsion metodlarni joriy qilishga hali yetarlicha e'tibor bermasligini ta'kidladilar. Bu esa, kelajakda ta'lim tizimini yangilash va talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari, shuningdek, iqtisodiy sharoitlar va ijtimoiy muhitning intellektual salohiyatga ta'sirini ham aniqladi. Ko'pchilik respondentlar uchun o'zlarining bilim olish jarayonidagi to'siqlar oilaviy va iqtisodiy holat bilan bog'liq edi. Ijtimoiy muhit va iqtisodiy sharoitlar bilim olishda muhim rol o'ynaydi va bu omillarni yaxshilash intellektual salohiyatni rivojlantirishga katta hissa qo'shishi mumkin.

Kuzatuv natijalarida o'quvchilarning texnologiyalarga bo'lgan talabining yuqoriligi hamda yangi usullarga qiziqishlari sezilarli edi. Bu shuni ko'rsatadiki, yangi pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayoniga joriy qilish va ular orqali bilim olishni yanada samarali qilish muhim.

Tadqiqotda olingan natijalar, birinchi navbatda, faqat ma'lum bir geografik hududda o'tkazilganligini inobatga olish lozim. Shu bilan birga, respondentlar soni va ularning ijtimoiy profilidagi farqlar ham natijalar sifatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, ma'lumotlar faqat anketalar va intervyularga asoslangan bo'lib, ularning cheklovlari mavjud.

Intellektual salohiyatning rivojlanishi faqat ta'lim tizimi va iqtisodiy sharoitlarga emas, balki ijtimoiy va madaniy omillarga ham bog'liq. Shu sababli, intellektual salohiyatni rivojlantirish uchun kompleks yondashuvlar, ya'ni ta'limda innovatsiyalar, iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarni yaxshilash lozim. Tadqiqotda aniqlangan ta'sirlar asosida kelajakdagi tadqiqotlar va siyosat shakllantirishda ushbu natijalar qo'llanilishi mumkin.

MUHOKAMA

Intellektual salohiyat rivojlanishini sotsiologik tadqiqot metodlari asosida o'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, mazkur jarayon faqat individual bilim va qobiliyatlar bilan cheklanib qolmay, balki shaxsning ijtimoiy muhiti, ta'lim darajasi, madaniy tajribasi, iqtisodiy imkoniyatlari hamda jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar bilan chambarchas bog'liqdir [2. B. 241–258].

Shu sababli intellektual salohiyatni baholashda faqat an'anaviy intellekt ko'rsatkichlariga tayanish yetarli emas. Shaxsning mantiqiy fikrlashi bilan bir qatorda ijodkorligi, kommunikativ qobiliyati, o'zini boshqarishi va ijtimoiy muhitga moslashishi ham kompleks tarzda o'rganilishi lozim [4. B. 59–72; 4. B. 237–276].

Tadqiqot davomida ko'rib chiqilgan so'rov, kuzatish va kontent-tahlil metodlari intellektual salohiyatning turli jihatlarini aniqlash imkonini beradi. Xususan, so'rov metodi orqali respondentlarning ta'lim olishga munosabati, kitobxonlik darajasi, axborot va raqamli texnologiyalardan foydalanish faolligi hamda mustaqil fikrlashga munosabati aniqlanishi mumkin [6. B. 237–273].

Kuzatish metodi esa respondentlarning real faoliyatini tabiiy sharoitda o'rganish imkonini beradi [6. B. 274–302]. So'rov natijalarida respondent tomonidan berilgan subyektiv baholar kuzatish orqali olingan real xatti-harakatlar bilan taqqoslanganda, intellektual salohiyatning yanada haqqoniy manzarasini shakllantirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Kontent-tahlil metodidan foydalanish esa jamiyatda intellektual salohiyatga bo'lgan munosabatning mazmuniy va dinamik jihatlarini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi [6. B. 295–303].

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, mazkur metodlarning har birining o'ziga xos imkoniyatlari va cheklovlari mavjud. So'rov metodi katta miqdordagi respondentlarni qisqa vaqt ichida qamrab olish imkonini bersa-da, unda respondentlarning javoblari subyektiv bo'lishi mumkin [6. B. 237–273]. Kuzatish metodi real xatti-harakatlarni o'rganishda samarali bo'lsa-da, tadqiqotchining subyektiv qarashlari natijalarga ta'sir ko'rsatishi ehtimoli mavjud [6. B. 274–302]. Kontent-tahlilda esa matn va axborot mazmunini to'g'ri kategoriyalarga ajratish hamda tadqiqot maqsadiga mos tahlil birliklarini belgilash muhim hisoblanadi [6. B. 295–303].

Intellektual salohiyatning ko'pchirali xususiyatga ega ekanligi G. Gardnerning ko'pchilik intellekt nazariyasi bilan hamohang ravishda namoyon bo'ladi [4. B. 59–72]. Insonning intellektual rivojlanishini faqat mantiqiy yoki matematik qobiliyatlar bilan baholash uning real salohiyatini to'liq aks ettirmaydi. Musiqiy, kinestetik, shaxslararo va shaxs ichki

qobiliyatlarning rivojlanganlik darajasi ham shaxsning jamiyatdagi faoliyati va muvaffaqiyatiga ta'sir qilishi mumkin [4. B. 99–276].

Tadqiqotda ilgari surilgan nazariy qarashlar ham intellektual salohiyatning ijtimoiy tabiatini tasdiqlaydi. M. Veberning ijtimoiy munosabatlar va madaniy omillarga oid qarashlari [1. B. 35–46], P. Bourdieu tomonidan ilgari surilgan madaniy kapital konsepsiyasi [2. B. 241–258] hamda A. Gramscining intellektual faoliyat va madaniy gegemonlik haqidagi qarashlari [3. B. 3–23] intellektual salohiyatning jamiyatdagi ijtimoiy sharoitlar bilan uzviy bog' liqligini tushuntirishga yordam beradi.

Ayniqsa, Bourdieu konsepsiyasi asosida ta'lim, madaniyat, oilaviy muhit va ijtimoiy resurslardan foydalanish imkoniyatlari turli guruhlar o'rtasidagi intellektual farqlanishga sabab bo'lishi mumkinligini ta'kidlash mumkin [2. B. 241–258].

Shuningdek, intellektual salohiyat rivojlanishini hududiy jihatdan o'rganish ham muhimdir. Ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi, kutubxonalar va axborot resurslarining mavjudligi, internet va raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari hamda madaniy-ma'rifiy tadbirlarning muntazamligi shaxslarning intellektual rivojlanishiga turlicha ta'sir ko'rsatishi mumkin [6. B. 88–123].

Umuman olganda, muhokama qilingan natijalar intellektual salohiyatni rivojlantirish masalasiga kompleks yondashish zarurligini ko'rsatadi. Bunda ta'lim sifatini oshirish, yoshlarning ilmiy-ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, zamonaviy raqamli vositalardan samarali foydalanish, madaniy-ma'rifiy muhitni rivojlantirish hamda ijtimoiy teng imkoniyatlarni ta'minlash muhim yo'nalishlar sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA

Xulosa o'rinda aytib o'tishimiz joyizki, intellektual salohiyat rivojlanishini tahlil qilishda empirik sosiologik tadqiqot metodlaridan foydalanishimiz samarali jarayon hisoblanadi. Intellektual salohiyatning rivojlanishi faqat shaxsiy omillarga emas, balki kengroq ijtimoiy, iqtisodiy, ta'lim va madaniy kontekstlarga ham bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida olingan natijalar, intellektual salohiyatni rivojlantirishda muhim bo'lgan omillarni aniqlashga imkon berdi va bu omillarning bir-biri bilan qanday o'zaro aloqada ekanligini ko'rsatdi. So'rovnomalar va intervyular orqali olingan ma'lumotlar, ta'lim tizimi, iqtisodiy sharoitlar va ijtimoiy muhitning intellektual salohiyatga ta'siri katta ekanligini tasdiqladi. O'quv muassasalarining ta'lim sifatiga e'tibor berish, innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy qilish va yoshlarning texnologiyalarga bo'lgan talabini qondirish, intellektual salohiyatni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, tadqiqotda olingan eksperimental natijalar, iqtisodiy va ijtimoiy omillarning bilim olish jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatishini ochib berdi. Respondentlarning ko'pchiligi, o'zlarining intellektual salohiyatlarini rivojlantirishda iqtisodiy sharoitlar va oilaviy muhitning muhimligini ta'kidladi. Bu, kelajakda davlat va jamiyat tomonidan intellektual salohiyatni rivojlantirishga qaratilgan siyosatni shakllantirishda e'tibor berish zarurati haqida dalolat beradi. Shu bilan birga, intellektual salohiyatni rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur, bunda ta'lim tizimini yaxshilash, iqtisodiy sharoitlarni mustahkamlash, ijtimoiy muhitni qo'llab-quvvatlash va yangi pedagogik texnologiyalarni joriy qilish kabi omillar birgalikda ko'rib chiqilishi kerak. Tadqiqotning natijalari, intellektual salohiyatni yanada samarali rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlarni amalga oshirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Boshqacha qilib aytganda, aynan tadqiqotlar o'tkazish orqali biz jamiyat intellektual salohiyatini darajasini aniqlab olish imkoniga ega bo'lamiz. Shuningdek intellektual salohiyatni rivojlantirish, uni tizimli tahlil qilish, tartibga solish mexanizmlarini ishlab chiqishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Har qanday jamiyat intellektual salohiyati undagi mavjud intellektual kapital orqali o'rganiladi. Intellektual kapital inson kapitalining boyishi orqali ortib boradi. Bunda bilimlarni boshqarish paradigmasi muhim ahamiyat kasb etadi. Klassik sosiologiya vakillari O.Kont, M.Veber, G.Spenserlar intellektual salohiyatni pozitivistik yondashuvlarga tayangan holda o'rganishganlar. Agar biz intellektual salohiyatni pozitiv kategoriya sifatida baholaydigan bo'lsak, demak biz mavjud bilimlarimizni jamiyat uchun foydali bo'lgan hatti-harakatlarga sarflashimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu esa o'z navbatida farovon jamiyat konsepsiyasi uchun xizmat qiladi. Yuqoridagi bildirilgan fikrlardan kelib chiqqan holda quyidagi tavsiyalarni berishimiz mumkin:

- Har qanday mamlakat intellektual salohiyat rivojlanishini tahlil qilishda empirik falsafiy tadqiqot metodlaridan foydalanishimiz zarur, bu bizga: 1) intellektual salohiyat darajasini aniqlash imkonini beradi, 2) intellektual salohiyatni tobora oshirib borish borasidagi yuzaga keladigan muammolarni o'rganish imkoniyatini beradi

- intellektual salohiyatni oshirib borishdagi retrospektiv yondashuvlarni kontent tahlil qilishimiz orqali intellektual salohiyat to'g'risidagi pozitiv qarashlarni, ya'ni intellektual salohiyat deganda faqatgina jamiyat farovonligi uchun xizmat qiladigan omillar bilan boyitib borish imkoni tug'iladi.

- yangi Sotsiologiya instituti strategik mavzulari qatoriga "intellektual salohiyat rivojlanishini tahlil qilishda empirik sotsiologik tadqiqot metodlaridan foydalanish" mavzusini kiritish. Tadqiqotlar natijasida esa, mamlakatimizni yanada farovon qilish uchun intellektual salohiyatni oshirish mexanizmlarini boyitib borish imkoni paydo bo'ladi.

- intellektual salohiyat ko'pgina adabiyotlarda ijtimoiy-iqtisodiy kategoriya sifatida tavsiflanadi, uni falsafiy tahlil qilish orqali biz uni jamiyat farovonligi, ertangi kuni to'g'risidagi fikrlarni boyitib borishimiz uchun aynan sosiologiyada intellekt kategoriyasini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqilishiga oid qarashlarni ko'proq o'rganishni tavsiya qilaman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2021. – 269 b.
2. Madreymova N. Yangi O'zbekiston: yangi ta'lim tizimi va yangicha yondashuvlar ta'lim taraqqiyoti asosi // Oriental Art and Culture: Scientific-Methodical Journal. – 2023. – Volume 4, Issue 1. – B. 773.
3. Zaynutdinov Sh.N. Innovatsion salohiyatni oshirish strategiyasi // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. – 2019. – № 1. – 38 b.
4. Конт О. Дух позитивной философии. – Москва: Директ-Медиа, 2002. – 201 с.
5. Sadr A. Max Weber's Sociology of Intellectuals. – Oxford: Oxford University Press, 1992.
6. Muxamedov G' .I., Xodjamqulov U.N. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri: ta'rif, tavsif, tasnif: ilmiy risola. – Toshkent: Universitet, 2019. – 26 b.
7. Astonova G.R. Shaxs intellektual madaniyatining gnoseologik va ijtimoiy taraqqiyotga oid jihatlari // Laboratorium Wiedzy. – 2022. – № 24. – 969 b.
8. Abdurakhmonov U.U. Mesto i rol zdorovoy sotsialnoy konkurentsii v dostizhenii professionalnogo masterstva molodejyu // Innovatsiya v sovremennom mire: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya maqolalari to'plami. – Moskva, 2015. – B. 286–288.
9. Abdurakhmonov U.U. Forms of Manifestation of Intellectual Potential in the Context of Labor Relations // Czech Journal of Multidisciplinary Innovations. – 2025. – Volume 37, January. – ISSN 2788-0389.
10. Descartes R. Meditations on First Philosophy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
11. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983. – 529 p.
12. Plato. The Republic. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
13. Козловский О. Диагностика интеллекта. – Москва: Бао-Пресс, 2005. – 321 с. – ISBN 5-89886-127-0.
14. Nishonova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlash. – Toshkent: Fan, 2004. – 36 b.; G' oziyev E. Tafakkur psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1990. – 28 b.
15. Abdurahmonova G.K. Inson resurslarini boshqarish: darslik. – Toshkent, 2020. – 14 b.
16. Трофимов Е.А. Записки об интеллекте. – Барнаул: Новый формат, 2019. – 202 с.